

inhoud

- 1 Tussen 'heks' en 'bonusmoeder': kinderen over hun stiefouders
- 4 Pensionering: het perspectief van zzp'ers
- 8 Antisemitisme in Europa

Foto: Pixabay

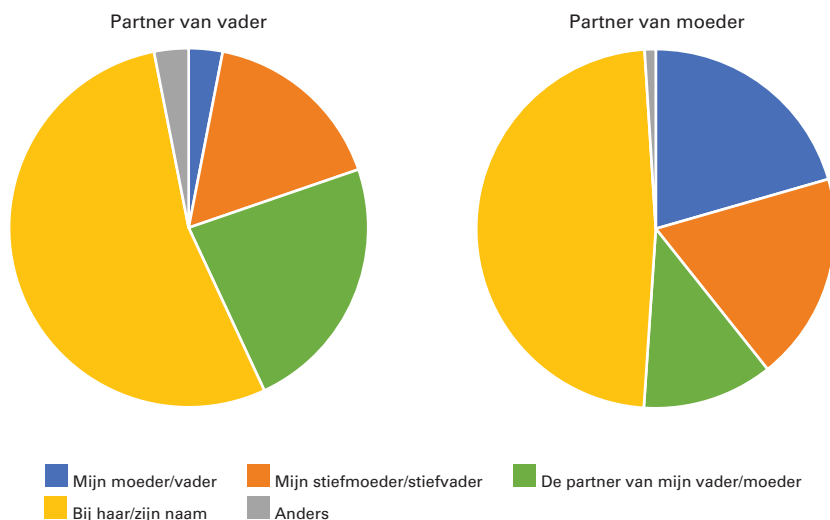
Tussen 'heks' en 'bonusmoeder': kinderen over hun stiefouders

KIRSTEN VAN HOUDT

Een groeiend aantal personen krijgt gedurende hun leven te maken met nieuwe partners van hun ouders, oftewel stiefouders. De rol die stiefouders spelen wil nogal eens fricties oproepen omdat zij vaak veranderingen met zich meebrengen in de bestaande familieverhoudingen. Hoe kijken kinderen, wanneer zij volwassen zijn, zelf tegen hun stiefouders aan? De woonsituatie alsook het moment waarop de stiefouder in hun leven kwam spelen een belangrijke rol.

In de afgelopen decennia is het begrip 'het gezin' vervaagd. Door de toename in het aantal echtscheidingen en daaropvolgende nieuwe relaties komen meer en meer kinderen in aanraking met stiefouders gedurende hun leven. Volgens cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is het percentage kinderen onder de 16 dat niet met beide ouders woont tussen 1996 en 2015 toegenomen van 14 procent naar 20 procent. Velen van hen krijgen te maken met de nieuwe partner van hun ouder(s). Onderzoek naar deze stiefgezinnen richt zich vaak op de periode waarin de kinderen nog thuis, bij hun ouders wonen. Echter, naarmate kinderen ouder worden en uit huis gaan en een eigen familie stichten, krijgen zij meer en meer zelf de hand in hoe zij zich tot deze stiefouders verhouden. Dit roept de vraag op welke rol stiefouders in het leven van volwassen kinderen spelen. Die rol wordt vaak weerspiegeld in de wijze waarop volwassen kinderen naar hun stiefouders verwijzen wanneer zij tegen anderen over hen praten. We zijn vaak gewend om als het over onze biologische ouders gaat om over 'mijn moeder/vader' of wellicht 'mama/papa' te spreken. Die vanzelfsprekendheid verdwijnt wanneer het over stiefouders gaat en dan is er opeens minder eenduidigheid. De vorm waarin een stiefouder benoemd wordt zegt iets over hoe het kind deze stiefouder ziet, en daarnaast, over hoe het kind wil dat de gesprekspartner

Figuur 1. Hoe benoemen kinderen hun stiefouder?*

* Partner vader: N = 1839; partner moeder: N = 2015.

Bron: OKiN (2017).

de relatie tussen het kind en de stiefouder ziet. Bijvoorbeeld, wanneer een stiefvader wordt aangeduid als 'mijn vader' suggereert dit een hechtere band dan wanneer deze als 'de partner van mijn moeder' wordt aangehaald.

Hoe noemen kinderen stiefouders?

In de survey 'Ouders en Kinderen in Nederland' (OKiN, zie kader) vroegen we respondenten tussen de 25 en 45 jaar hoe zij de huidige partner van hun vader/moeder (samenwonend of getrouwd) noemen wanneer zij tegen anderen over hem/haar praten. Voor het eerst kunnen we een redelijk betrouwbaar antwoord op deze vraag krijgen omdat dit geboortecohort (1971-1991) is opgegroeid in een tijd waarin echtscheiding wijdverbreid is. We richten ons op heteroseksuele ouder-stiefouderrelaties die gedurende de jeugd ofwel de volwassenheid van het kind zijn ontstaan.

In de eerste plaats kijken we apart naar hoe de respondenten in gesprekken met anderen verwijzen naar de partner van hun moeder en de partner van hun vader. Figuur 1 laat de verdeling over de verschillende opties in de vragenlijst zien. Het

valt op dat de term 'stiefvader/stiefmoeder' door relatief weinig respondenten wordt gebruikt, ondanks dat dit de officiële, juridische benaming van de positie van de partner is. Zowel partners van vaders als moeders worden in de meeste gevallen bij hun naam genoemd. Er zijn echter grote verschillen tussen de benaming van moeders en vaders. Terwijl 21 procent van de kinderen naar de partner van hun moeder als 'mijn vader' verwijst, haalt slechts drie procent van de kinderen de partner van hun vader aan als 'mijn moeder'. De neutralere vorm 'de partner van mijn vader/moeder' is daarentegen gebruikelijker voor partners van vaders dan van moeders (23% tegenover 12%). Een mogelijke verklaring voor deze verschillen moet waarschijnlijk worden gezocht in de ouderschapsregelingen na scheidingen. Ook al zijn co-ouderschapsregelingen meer en meer gebruikelijk, de meest voorkomende vorm is nog altijd dat kinderen na de scheiding bij hun moeder wonen. Logischerwijs brengen kinderen daardoor meestal meer tijd met de partner van hun moeder door, terwijl hun biologische vader – de andere kandidaat voor de term 'mijn vader' – juist naar de achtergrond verdwijnt. Dit heeft ook gevolgen voor de band met de partner van de biologische vader: wanneer kinderen hun biologische vader weinig zien bouwen ze waarschijnlijk geen hechte band op met zijn partner. Om dit idee te onderzoeken kijken we naar de rol van de achtergrond van de relatie.

De rol van timing en woonarrangementen

In figuur 2 zijn de verdelingen opgesplitst in drie groepen op basis van het moment waarop de relatie tussen de nieuwe partner – ergo de stiefouder – en de ouder ontstond, alsmede de woon-situatie van het kind tijdens de jeugd. De eerste groep betreft partners die reeds vóór het 18de levensjaar van het kind met de ouder van het kind samen waren en gedurende die periode met het kind in één huishouden hebben gewoond. De relatie met de tweede groep partners bestaat ook al sinds de jeugd van het kind, maar de stiefouder en het kind hebben nooit samengewoond. Tenslotte onderscheiden we de derde groep partners die pas een relatie met de ouder kregen toen het kind al volwassen was.

Wanneer we kijken naar de benaming 'mijn moeder/vader' zien we dat het genderverschil kleiner wordt wanneer we stiefouders vergelijken met vergelijkbare timing en waar men als kind woont. Desondanks blijven de verschillen groot. Vooral kinderen die in hun jeugd te maken hebben gekregen met stiefouders noemen de partners van hun moeder vier keer zo vaak 'mijn vader' als vergelijkbare partners van vaders 'mijn moeder' worden genoemd. Naast de variaties in verschillen in houding ten aanzien van stiefmoeders en -vaders tussen de groepen zien we dat het gebruik van de voornaam of 'de partner van mijn vader/moeder' meer gebruikt wordt als de relatie later is ontstaan of als kind en stiefouder niet samen hebben gewoond. Door dit simpele feit zie je dat benamingen als 'mijn stiefvader/stiefmoeder' of 'mijn vader/moeder' minder worden gebruikt. Dat is tot op zekere hoogte logisch omdat deze twee laatstgenoemde benamingen een familieband impliceren. Je begint stiefouders meer als

Modern family

Foto: Walt Disney Television/Flickr

‘echte’ ouders te zien zodra je de gelegenheid en tijd krijgt tot het opbouwen van een ouder-kind relatie. Daarnaast wordt zichtbaar dat het gebruik van ‘mijn stiefmoeder/stiefvader’ vaker voorkomt wanneer de partner al tijdens de jeugd aanwezig was.

Verweduwing

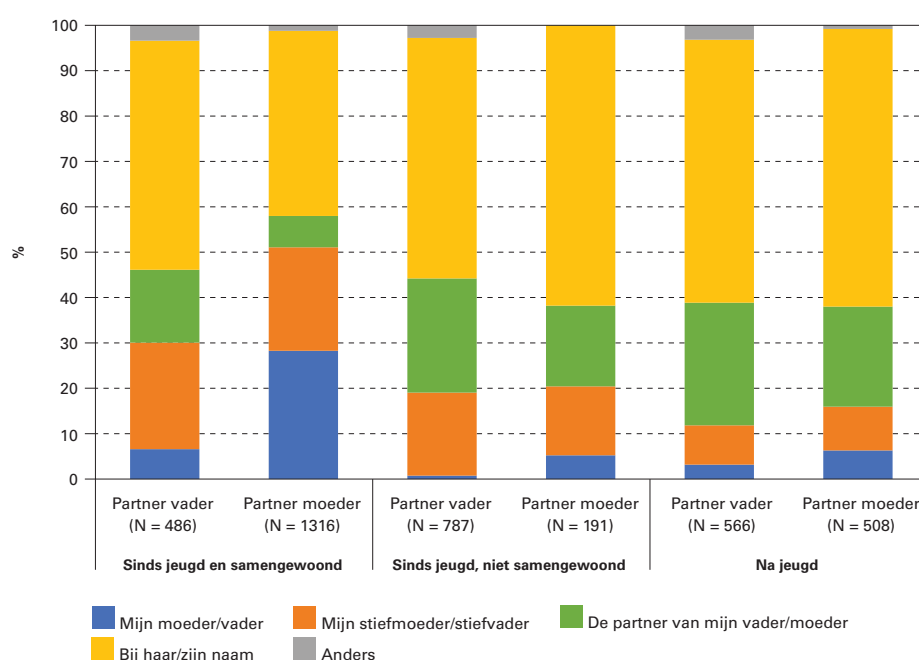
De resultaten in figuur 2 suggereren dat op zijn minst een deel van de verschillen die we vinden tussen partners van vaders en moeders voortvloeien uit de (woon)situatie die volgt op een scheiding. Doordat de kinderen doorgaans bij de moeder blijven wonen is er meer gelegenheid een band met haar partner – de stiefvader – op te bouwen dan met de partner van de vader. Daarnaast kunnen de mogelijk negatieve verhoudingen tussen de verschillende ouders – bijvoorbeeld de moeder ten opzichte van de stiefmoeder – invloed hebben op de manier waarop kinderen tegen hen aankijken. Een manier om de verschillen tussen stiefmoeders en stiefvaders los te trekken van deze dynamieken na scheiding is om apart te kijken naar stiefouders die niet een relatie met een gescheiden maar met een verweduwde ouder hebben. In dit geval is er namelijk wel een stiefouder, maar heeft er geen scheiding plaatsgevonden. Dit is slechts een kleine groep in het relatief jonge OKiN cohort. Figuur 3 laat zien dat kinderen de nieuwe partners van hun ouders vaker als ‘mijn vader/moeder’ aanduiden wanneer deze partner niet na scheiding maar na verweduwing een relatie met hun vader of moeder kreeg. Daarnaast is het verschil tussen de partner van de vader en de moeder aanzienlijk kleiner voor deze groep. Dit bevestigt het idee dat de traditionele rolverdeling na een scheiding – de kinderen wonen overwegend bij de moeder en zien hun vader minder vaak – een belangrijke rol speelt in de verschillen tussen hoe kinderen hun stiefvaders of stiefmoeders aanduiden. In het geval van verweduwing – waarbij er geen scheiding is geweest met daarbij behorende ouderschapsregelingen en mogelijke conflicten – is er namelijk nauwelijks sprake van dat de partner van de vader ‘afstandelijker’ wordt benoemd, zoals dat wel zichtbaar is in het geval van scheiding (figuur 1).

Van ‘heksen’ tot ‘cadeaupapa’s’

Tot dusver hebben we de categorie ‘anders’ genegeerd in de interpretatie omdat het om een zeer kleine groep gaat. Toch is deze categorie bijzonder interessant omdat de vragenlijst bij het kiezen van deze categorie de kans bood om een open antwoord in te vullen. Dit heeft tot een rijke variatie aan antwoorden geleid – zowel positief (‘bonusmoeder’) als negatief (‘heks’). Om een overzicht te krijgen hebben we de antwoorden gecodeerd. Enkele antwoorden pasten binnen de bestaande categorieën (bijvoorbeeld ‘ons pap’ is ondergebracht bij ‘mijn vader’) en zijn ook als zodanig in voorgaande resultaten meegeteld. De overgebleven antwoorden konden in twee types worden opgedeeld. Het eerste type omvat benamingen die binnen de familiesfeer vallen (zoals ‘cadeaupapa’, ‘zus’ of ‘oom’), maar nog altijd een andere rol dan een ‘echte’ ouder impliceren. Het tweede type omvat negatieve benamingen. Dit varieert van onverschillig (‘die vrouw’) tot ronduit vijandelijk (‘die klootzak’). Wat opvalt aan de verdeling van deze

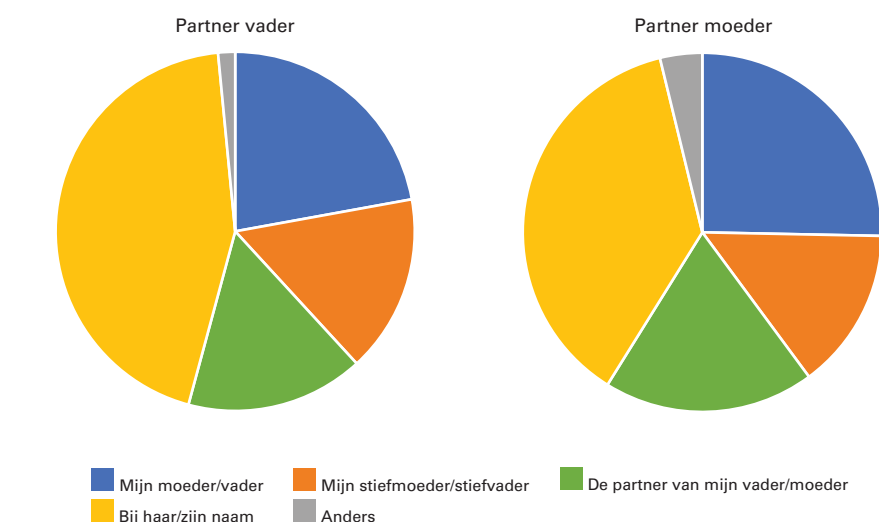
Het Ouders en Kinderen in Nederland (OKiN) onderzoek is een samenwerking tussen het CBS en de Universiteit van Amsterdam. De survey werd verspreid onder personen geboren tussen 1971 en 1999 (zogenaamde ‘anker’ respondenten) en hun (stief)ouders (zogenaamde ‘alter’ respondenten), geselecteerd uit de Basisregistratie Personen. Het onderzoek richt zich op volwassenen die opgroeiden in een complex gezin, dat wil zeggen, met gescheiden of verweduwde ouders en mogelijk met stiefouders. Centrale thema’s zijn de gevolgen van familiecomplexiteit voor intergenerationele relaties, de intergenerationele overdracht van kenmerken en sociaaleconomische hulpbronnen, en welzijn. Daarnaast heeft het als doel om de mate van familie complexiteit in Nederland in kaart te brengen. De vragenlijst werd in het voorjaar van 2017 verspreid en werd door 6.485 ankerrespondenten (62% respons) en 9.325 van hun (stief)ouders (38% respons) ingevuld. Voor de gepresenteerde analyses zijn alleen de data van de ankerrespondenten gebruikt. De vraag die is geanalyseerd luidde ‘Hoe noemt u de partner van uw [vader/moeder] wanneer u met anderen over [haar/hem] praat?’ Het (eerder door de respondent ingevulde) geslacht bepaalde automatisch de geslachtsvorm van de woorden in de vraag en de antwoordcategorieën om verwarring te voorkomen. De respondent kon één van de categorieën kiezen en kreeg, bij de keuze voor de categorie ‘anders’ de vraag ‘Hoe noemt u [hem/haar] dan?’.

Figuur 2. Hoe benoemen kinderen hun stiefouder? Naar de duur en achtergrond van de relatie tussen kind en stiefouder

Bron: OKiN (2017).

Figuur 3. Hoe benoemen kinderen de nieuwe partner van hun (biologische) ouder na verweduwing van hun ouder?*

* Partner vader: N = 131; partner moeder: N = 158.

Bron: OKiN (2017).

typen antwoorden is dat er, wanneer het ging om de partner van de vader, relatief meer open antwoorden werden gegeven dan wanneer het de partner van de moeder betrof (3% tegenover 1%). Ook de verhouding negatieve ten opzichte van positieve familietermen verschilt: stiefvaders worden in een derde van de open antwoorden met een negatieve term aangeduid terwijl stiefmoeders in twee derde ervan negatief worden aangeduid. Deze bevinding is mogelijk een weerspiegeling van een algemeen negatief beeld van stiefmoeders dat heerst in de samenleving. Eerder onderzoek dat zich richt op de weergave van stiefouders in media en cultuur (bijvoorbeeld sprookjes, films) suggereert dat de veelal negatieve weergave van stiefmoeders (denk bijvoorbeeld aan Assepoester) een stereotype schetst van de stiefmoeder als 'kil' en 'gemeen'.

Conclusie

In ons dagelijkse spraakgebruik wordt de groeiende groep mensen met een partner met kinderen uit een eerdere relatie aangeduid als 'stiefouders'. Dit spraakgebruik verdwijnt grotendeels in de wijze waarop volwassen kinderen spreken over hun eigen stiefouders. De term waarmee zij hun stiefouders aanduiden wordt deels bepaald door de ontstaansgeschiedenis van het stiefouderschap, alsmede het moment waarop de stiefouder in hun leven kwam.

Een opvallende bevinding is dat stiefmoeders gemiddeld op een meer afstandelijke manier worden benoemd dan stiefvaders. Dit komt overeen met het beeld dat in de literatuur over samengestelde gezinnen vaak over het stiefmoederschap geschetst wordt. De rol van stiefmoeders zou lijden onder negatieve stereotypen, terwijl stiefvaders vaker als de welkome opvulling van de vaderrol worden gezien. Echter, de vergelijking met stiefouders na verweduwing geeft reden tot enige nuance. De afstandelijkere relatie tot de stiefmoeder lijkt meer het resultaat te zijn van de situatie die ontstaat bij een scheiding, zoals conflicten rond waar het kind gaat wonen, dan van de rol van de stiefmoeder op zichzelf.

Kirsten van Houdt, Universiteit van Amsterdam,
e-mail: k.l.vanhoudt@uva.nl

LITERATUUR:

- Cherlin, A. J. (1978), Remarriage as an incomplete institution. *American Journal of Sociology*, 84(3), pp. 634-650.
- Claxton-Oldfield, S. (2000), Deconstructing the myth of the wicked stepparent. *Marriage & Family Review*, 30(1-2), pp. 51-58.

Pensionering: het perspectief van zzp'ers

MARLEEN DAMMAN

In de hervormingen van het pensioenstelsel nemen zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) een bijzondere positie in. Zij sparen immers niet automatisch voor hun pensioen, maar worden geacht dit zelf te regelen. Een op de vier zzp'ers denkt om financiële redenen nooit volledig te kunnen stoppen met werken. Ook vele zzp'ers willen juist graag doorwerken: twee op de vijf zzp'ers vinden het werk te leuk om los te laten.

Foto: Automobile Italia/Flickr

De Nederlandse arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door steeds meer flexibiliteit. Dit komt niet alleen tot uiting in een groeiend aandeel werkenden met een tijdelijke aanstelling, maar ook in een groeiend aandeel zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers). In 2003 was ongeveer acht procent van de werkzame beroepsbevolking zzp'er. Sindsdien is dit aandeel gestegen naar 12 procent. Zzp'ers nemen een bijzondere plaats in ten aanzien van pensionering en pensioenopbouw. Veel werknemers hebben te maken met een verplichte leeftijd van pensionering die is vastgelegd in cao's of arbeidscontracten. Zij worden automatisch ontslagen bij het bereiken van de AOW-gerechtigde leeftijd. Voor zzp'ers geldt dit niet. Ze krijgen natuurlijk wel – net als werknemers – een AOW-uitkering bij het bereiken van hun AOW-leeftijd. Op het gebied van aanvullend pensioen verschilt de positie van zzp'ers en werknemers aanmerkelijk. Terwijl de overgrote meerderheid van de werknemers in loondienst automatisch (en verplicht) aanvullend pensioen opbouwt via

de werkgever, zijn zzp'ers zelf verantwoordelijk voor de opbouw van aanvullend pensioen. Ook in de toekomst, zoals afgesproken in het pensioenakkoord over de vernieuwing van het pensioenstelsel, blijft die eigen verantwoordelijkheid behouden. Er komt geen verplicht aanvullend pensioen voor zzp'ers. Wel wordt het voor alle zelfstandigen mogelijk om zich vrijwillig aan te sluiten bij een pensioenregeling in de sector waarin zij werken. Momenteel is dit alleen nog maar mogelijk voor zelfstandigen die eerder als werknemer hebben deelgenomen ('vrijwillige voortzetting').

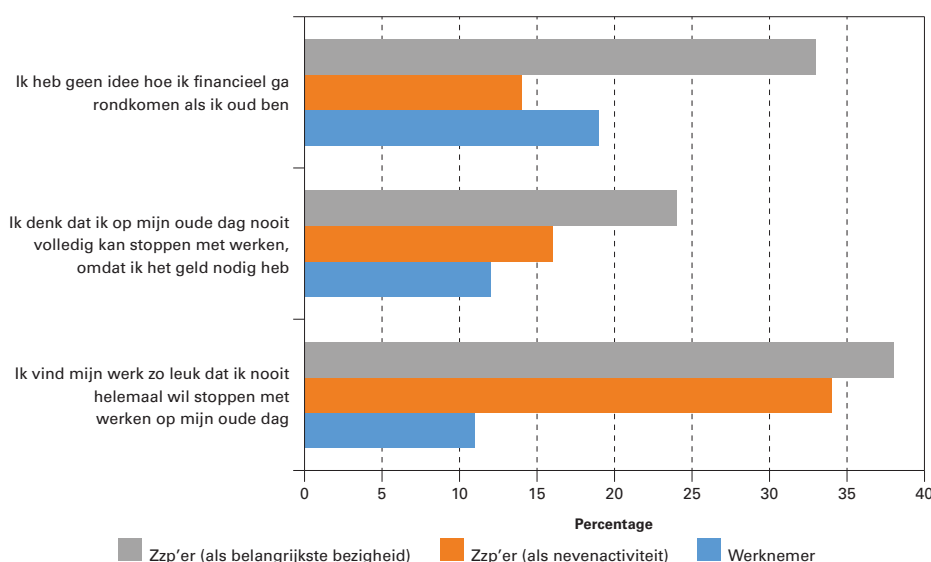
In dit artikel wordt ingegaan op de vraag hoe zzp'ers zelf aankijken tegen hun pensionering. Daarbij wordt de vergelijking gemaakt met werknemers in loondienst. De analyses zijn gebaseerd op gegevens van 123 zzp'ers en 885 werknemers die deelnamen aan een NIDI-pensioenonderzoek uitgevoerd met het LISS-panel van CentERdata (zie kader). De data zijn in november 2018 verzameld, wat betekent dat de afspraken over de vernieuwing van het pensioenstelsel nog niet in het onderzoek zijn meegenomen. Aangezien de groep zzp'ers in het onderzoek relatief klein is, kan er slechts in beperkte mate aandacht worden besteed aan de diversiteit binnen deze groep. Het voornaamste onderscheid dat gemaakt wordt is tussen zzp'ers die aangeven dat het zzp-schap hun belangrijkste bezigheid is en zij die een andere activiteit (baan in loondienst, studie, met pensioen, etc.) als belangrijkste bezigheid rapporteren.

Doorwerken omdat het moet

Zelfstandig ondernemers gaan over het algemeen later met pensioen dan werknemers in loondienst. Dat is een tamelijk robuuste bevinding in het wetenschappelijk onderzoek naar de leeftijd van pensionering. Er bestaan verschillende ideeën over de onderliggende motieven. Allereerst wordt er vaak beschreven dat zelfstandig ondernemers tot op hoge leeftijd doorwerken, omdat ze te weinig pensioen hebben opgebouwd en daarom wel móeten blijven werken. Voor veel Nederlandse zzp'ers laat de pensioenopbouw te wensen over. Zo toont economisch onderzoek van Zwinkels en collega's op basis van CBS-data aan dat onder zzp'ers het aandeel huishoudens met een ontoereikend pensioen (d.w.z. minder dan 70 procent van het bruto huishoudinkomen voor pensionering) hoger is dan onder werknemers. Ook laat dat onderzoek zien dat de spreiding in pensioenopbouw groter is onder zzp'ers dan onder werknemers.

Uit het hier gepresenteerde onderzoek blijkt eveneens dat veel zzp'ers zich maar in beperkte mate voorbereiden op hun pensioen. Op de vraag "Weet u ongeveer wat u per maand spaart voor uw pensioen?" gaf 56 procent van degenen met het zzp-schap als belangrijkste bezigheid het antwoord "niets". Ongeveer 25 procent spaart tussen de 0 en 250 euro en 19 procent spaart meer dan 250 euro per maand. Een alternatieve manier om pensioenvermogen op te bouwen is via de waarde van het eigen huis of bedrijf. Zo'n 39 procent van de zzp'ers zegt dat men dit doet. Als we de

Figuur 1. Motieven voor doorwerken van zzp'ers (als belangrijkste bezigheid en als nevenactiviteit) en werknemers*

* Zzp'er als belangrijkste bezigheid N = 79; zzp'er als nevenactiviteit N = 44; werknemer (geen zzp-activiteiten gerapporteerd) N = 885.

Bron: NIDI, Pensioenonderzoek (2018).

informatie uit deze twee vragen combineren, dan blijkt dat 27 procent van de zzp'ers (belangrijkste bezigheid) niet spaart voor pensioen én geen pensioenvermogen opbouwt via een eigen huis of het bedrijf. In de literatuur wordt wel genoemd dat zzp'ers zich relatief vaak op niet-conventionele manieren voorbereiden op hun pensioen. Het is daarom ook van belang om na te gaan hoe zzp'ers zelf denken over hun financiële situatie later in het leven.

Eerder onderzoek door Conen en collega's liet zien dat ongeveer 30 procent van de Nederlandse zzp'ers denkt onvoldoende te sparen om een comfortabel leven te leiden na pensionering. Dit suggereert dat deze zzp'ers nog niet precies weten hoe ze hun leven als gepensioneerde gaan financieren. In het hier gepresenteerde onderzoek heeft ook een aanzienlijk deel van de bestudeerde zzp'ers geen duidelijk idee over de manier waarop de pensioentijd bekostigd gaat worden. Van de mensen met het zzp-schap als belangrijkste bezigheid, is een op de drie het eens met de stelling "Ik heb geen idee hoe ik financieel ga rondkomen als ik oud ben". Onder zowel werknemers (19 procent) als voor degenen met het zzp-schap als nevenactiviteit (14 procent) is dit percentage aanzienlijk lager (zie figuur 1). Over het algemeen hebben oudere werkenden een duidelijker idee over hoe ze hun oude dag gaan financieren dan jongeren. Toch heeft van de 'belangrijkste bezigheid' zzp'ers die ouder zijn dan 50 jaar nog 28 procent geen idee hoe ze financieel gaan rondkomen als ze oud zijn (versus 16 procent van de oudere werknemers).

Om een gebrek aan pensioeninkomen op te vangen is doorwerken tot op hoge leeftijd een voor de hand liggende oplossing. In dit onderzoek was 24 procent van de zzp'ers (belangrijkste bezigheid) het eens met de stelling "Ik denk dat ik op mijn oude dag nooit volledig kan stoppen met werken, omdat ik het geld nodig heb". Deze verwachting ligt duidelijk lager bij werknemers, waarvan 12 procent het eens is met de stelling.

DATA PENSIOENONDERZOEK

De gegevens voor dit onderzoek zijn in november 2018 door het NIDI verzameld onder leden van het LISS-panel van CentERdata aan de hand van een online vragenlijst met een response van 80 procent. In dit artikel worden de gegevens geanalyseerd van 123 deelnemers die hebben aangegeven zzp'er te zijn en van 885 deelnemers die werken in loondienst (en hebben aangegeven geen zzp'er te zijn). Deze 1.008 geanalyseerde deelnemers zijn 19 tot 66 jaar oud (gemiddeld 44,6 jaar), 51 procent is man en 50 procent heeft een hbo/wo opleiding afgerond. Voor 79 zzp'ers is het zelfstandig ondernemerschap de belangrijkste bezigheid, voor 44 zzp'ers is het een activiteit 'erbij'.

Foto: Gerard Stolk/Flickr

De verwachting om te moeten doorwerken uit financiële noodzaak vertoont – naast de relatie met werkstatus – ook een duidelijke samenhang met ‘hulpbronnen’ die de werkende tot zijn of haar beschikking heeft. Werkenden met een goede gezondheid, een hoger opleidingsniveau en een gunstige financiële situatie (relatief hoog maandinkomen, koopwoning) zijn minder geneigd om te denken dat ze nooit volledig kunnen stoppen met werken omdat ze het geld niet kunnen missen, dan mensen die minder hulpbronnen tot hun beschikking hebben.

Doorwerken omdat het leuk is

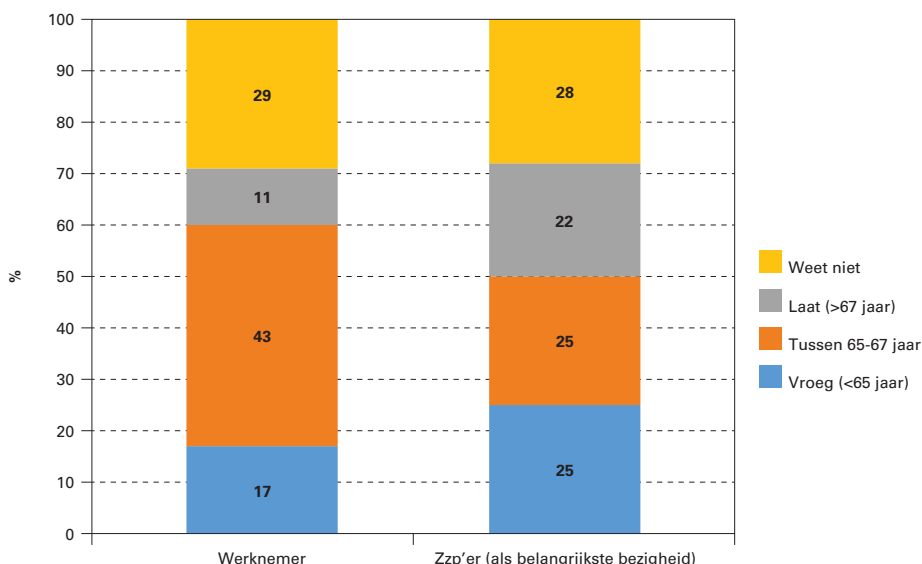
Een tweede reden die vaak wordt genoemd voor de relatief late pensionering van zelfstandig ondernemers is dat ze erg geëngageerd en verknocht zijn aan hun bedrijf. Zij vinden hun werk zo leuk (of het bedrijf zo belangrijk) dat ze niet willen stoppen met werken. Van de ondervraagde

zzp'ers (als belangrijkste bezigheid) is 38 procent het eens met de stelling “Ik vind mijn werk zo leuk dat ik nooit helemaal wil stoppen met werken op mijn oude dag”. Ook onder zzp'ers die dit als nevenactiviteit zien, is het aandeel dat niet volledig wil stoppen met werken met 34 procent relatief hoog. Van de werknemers is slechts 11 procent het eens met deze stelling. Persoonlijke hulpbronnen – zoals opleidingsniveau en financiële positie – hangen nauwelijks samen met de stelling over het werk te leuk vinden om ermee te stoppen. Het antwoord op de stelling “Ik ben zelfstandig ondernemer in hart en nieren en verwacht dat in de toekomst ook te blijven” speelt wel een duidelijke rol. Van de zelfstandig ondernemers ‘in hart en nieren’ wil 55 procent nooit helemaal stoppen met werken, omdat het werk te leuk is om helemaal los te laten.

Plannen voor pensioen

Hoe zien de plannen voor pensionering er nu uit voor de bestudeerde zzp'ers en werknemers? Zijn zzp'ers van plan om langer door te werken dan werknemers? In dit onderzoek is de vraag gesteld “Tot welke leeftijd bent u van plan te werken?” De deelnemers aan het onderzoek konden een specifieke leeftijd invullen, of kiezen voor de antwoordoptie “Ik weet het niet”. Deze laatste antwoordoptie is relevant om mee te nemen – zeker in onderzoek onder zelfstandigen – omdat het een indicatie geeft van onzekerheid over de geplande pensioenleeftijd. Zowel internationaal als Nederlands onderzoek onder oudere werkenden heeft aangetoond dat zelfstandigen meer geneigd zijn dan werknemers om geen concrete ideeën te hebben over hun leeftijd van pensionering. Dit heeft er waarschijnlijk mee te maken dat ze op een minder geïnstitutionaliseerd ‘pad’ richting pensionering zitten, bijvoorbeeld omdat ze niet te maken hebben met een verplichte pensioenleeftijd. Ook is het goed mogelijk dat het idee van zzp'ers dat ze ‘nooit’ kunnen of willen stoppen met werken het bemoeilijkt om plannen te maken voor een specifieke pensioenleeftijd.

Figuur 2. Pensioenplannen van zzp'ers (als belangrijkste bezigheid) en werknemers

Noot: Pensioenplannen zijn gemeten met de vraag: “Tot welke leeftijd bent u van plan te werken?” Zzp'ers als belangrijkste bezigheid N = 76; werknemers N = 871.

Bron: NIDI, Pensioenonderzoek (2018)

In figuur 2 wordt een vergelijking gemaakt tussen de pensioenplannen van zzp'ers (als belangrijkste bezigheid) en van werknemers. De vraag over de geplande pensioenleeftijd is niet aan alle zzp'ers die het 'erbij' doen gesteld (bijvoorbeeld niet aan studenten en gepensioneerden). Deze groep wordt hier daarom buiten beschouwing gelaten. Ongeveer 22 procent van de zzp'ers rapporteert door te willen werken tot een leeftijd die hoger is dan 67 jaar. Onder werknemers is dit 11 procent. Dit suggereert dat zzp'ers relatief vaak van plan zijn om door te werken tot op hoge leeftijd. Daarnaast weet 28 procent van de zzp'ers niet tot op welke leeftijd ze van plan zijn te werken. Het aandeel werknemers dat geen specifieke leeftijd invult is echter vergelijkbaar: 29 procent. Waarschijnlijk speelt het een rol dat in dit onderzoek werkenden van alle leeftijden zijn bevraagd over hun ideeën over pensionering en – zeker onder jongeren – zowel bij zzp'ers als bij werknemers de onzekerheid groot is. Gezien alle veranderingen in de pensioenregelgeving de afgelopen decennia, is dit niet verwonderlijk. Op de vraag "Weet u op welke leeftijd u naar verwachting AOW-gerechtigd bent?" antwoordt bijvoorbeeld 23 procent van de werknemers en 33 procent van de zzp'ers "nee". Dit is naast leeftijd en geslacht (jongeren en vrouwen rapporteren meer onzekerheid dan mannen) een sterke voorspeller van onzekerheid over de geplande leeftijd van pensionering.

Figuur 2 laat verder nog zien dat onder de onder-vraagde zzp'ers ook het aandeel dat van plan is relatief vroeg met pensioen te gaan hoger is dan onder werknemers: 25 procent van de zzp'ers en 17 procent van de werknemers is van plan om voor het 65ste jaar te stoppen met werken. De spreiding in plannen ten aanzien van de leeftijd van pensionering blijkt onder de zzp'ers dus aanzienlijk groter te zijn dan onder werknemers. Zij hebben wellicht meer speelruimte dan werknemers om hun pensionering vorm te geven en lijken zich minder te richten op de leeftijden die centraal staan in het pensioendeбат bij de vorming van pensioenplannen.

Tot slot

Gegeven de flexibilisering van de arbeidsmarkt en de unieke situatie van zzp'ers op het gebied van pensioenopbouw en pensionering is het belangrijk om ons inzicht in de ideeën over pensionering van zzp'ers te vergroten. Dit artikel doet een aanzet daartoe, door aan een groep zzp'ers en werknemers vragen voor te leggen over veelgehoorde motieven om langer door te werken. Bij de interpretatie van de resultaten is echter voorzichtigheid geboden, aangezien de groep zzp'ers in het onderzoek klein was en de data niet noodzakelijk representatief zijn. Anderzijds maakt dit onderzoek het belangrijke onderscheid tussen de zzp'ers die het als hun belangrijkste werk zien en zij die het als een nevenactiviteit beschouwen.

Zzp'ers denken vaker dan werknemers dat zij nooit volledig kunnen én willen stoppen met werken op hun oude dag. Toch resulteert dit slechts in beperkte mate in plannen om tot op zeer hoge leeftijd te werken. Wellicht is het voor velen lastig om al een concreet antwoord te geven op de

Foto: Roel Wijnants/Flickr

vraag over de leeftijd tot waarop ze van plan zijn te werken. Pensionering ligt vaak nog ver in de toekomst en is omringt door onzekerheid op allerlei gebieden. Toch is het voor zzp'ers – gezien de eigen verantwoordelijkheid om te sparen voor aanvullend pensioen – wel relevant om al vroeg in de carrière ideeën te vormen over de oude dag en die in actie om te zetten, om te voorkomen dat ze uit financiële noodzaak tegen heug en meug moeten doorwerken in de toekomst.

Marleen Damman, Radboud Universiteit en NIDI,
e-mail: Marleen.Damman@ru.nl

LITERATUUR:

- Conen, W., J. Schippers en K. Schulze Buschoff (2016), *Self-employed without personnel. Between freedom and insecurity*. Düsseldorf: Hans-Boeckler-Foundation.
- Damman, M. en H. Van Solinge (2018), *Self-employment among older individuals in the Netherlands*. Discussion paper DP 05/2018-028. Tilburg: Netspar.
- Oude Mulders, J. en M. Damman (2019), *Doorwerken tot op hogere leeftijd. Wat vinden werkgevers, werknemers en zzp'ers?* Netspar Brief 16. Tilburg: Netspar.
- Zwinkels, W., M. Knoef, K. Caminada, K. Goudswaard en J. Been (2017), Zelfstandigen zonder pensioen? *ESB*, 102(4750), pp. 254-256.

Antisemitisme in Europa

Europeanen met een Joodse achtergrond hebben nog steeds te maken met antisemitisme. Persoonlijke bedreigingen voeden de angst hiervoor, maar vertellen niet het hele verhaal.

Bijna 75 jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog is antisemitisme nog steeds een realiteit. Bijna wekelijks maken de media melding van antisemitische incidenten in ons eigen land of elders in de wereld. De uitingen lopen uiteen van vernielingen van Joodse objecten, antisemitische leuzen door voetbalsupporters, ontkenning van de Holocaust tot doodsbedreigingen of zelfs moord. Antisemitisme heeft vele gezichten. Veel landen registreren antisemitische incidenten en bedreigingen van Joodse eigendommen. Maar de registraties zijn verre van compleet, omdat veel zaken niet gemeld worden. Bovendien geven ze geen inzicht in de persoonlijke ervaringen met antisemitisme van Joodse mensen. Die persoonlijke ervaringen staan juist centraal in een groot Europees onderzoek uitgevoerd als initiatief van het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten. Het onderzoek vond in 2018 plaats in 13 EU-landen, waaronder Nederland. Aan het onderzoek werd deelgenomen door ruim 16 duizend personen met een Joodse achtergrond. Het NIDI was betrokken bij de dataverzameling voor Nederland.

Het onderzoek maakt duidelijk dat een grote meerderheid van de ondervraagde Joden in de deelnemende landen antisemitisme als een groot maatschappelijk probleem ervaart. Om de antwoorden in een bredere context te plaatsen is ook gevraagd naar andere zaken, zoals racisme, werkloosheid en corruptie. Gemiddeld genomen – over alle deelnemende landen – geeft 85 procent aan antisemitisme te beschouwen als een (erg) groot maatschappelijk probleem.

Racisme wordt door 84 procent van de deelnemers gezien als een (erg) groot maatschappelijk probleem. Achter deze gemiddelden gaan grote verschillen tussen landen schuil, zoals blijkt uit figuur 1. De figuur toont welk percentage aangeeft dat antisemitisme dan wel racisme een erg groot probleem is. Frankrijk is wat dit betreft koploper: 65 procent van de Franse Joden ervaart antisemitisme als een erg groot probleem. In Denemarken is dat aandeel 14 procent. Volgens de meeste ondervraagden is antisemitisme de afgelopen vijf jaar sterk toegenomen. Dat blijkt ook uit vergelijkbaar onderzoek uit 2012. Vooral in Frankrijk, Duitsland, België en Polen wordt dit zo ervaren. De vraag is uiteraard waar die gevoelens vandaan komen. Een antwoord daarop kan onder andere worden gevonden in het cijfer dat bijna dertig procent van de ondervraagden in de 12 maanden voorafgaande aan het onderzoek persoonlijk te maken heeft gehad met antisemitisme. Het betreft hier vooral op de persoon gerichte antisemitische opmerkingen en gebaren. Zoals in figuur 1 is te zien is er bij de meeste landen een samenhang tussen persoonlijk en maatschappelijk onbehagen, maar er zijn toch ook opmerkelijke verschillen. Waar Nederland, met Duitsland en België, het hoogst scoort als het gaat om persoonlijk ervaren antisemitisme, is in Frankrijk de discrepantie tussen persoonlijk ervaring en maatschappelijk onbehagen erg groot. Dat antisemitisme hier sterker dan elders (ook) als een maatschappelijk probleem wordt gezien heeft wellicht te maken met de verschillende antisemitische aanslagen in Frankrijk. Al met al

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

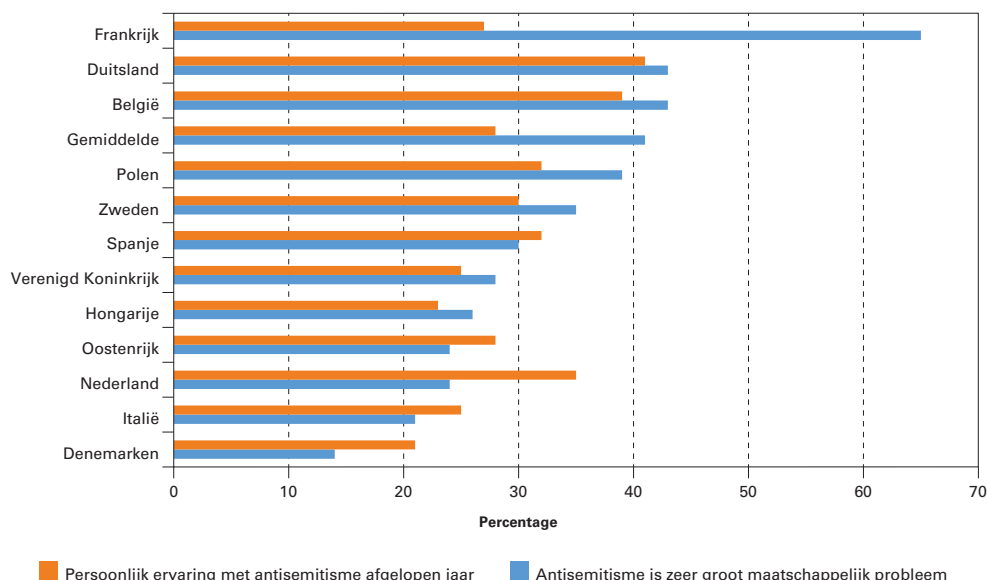
colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Nico van Nimwegen, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Jaap Oude Mulders, redacteur Fanny Janssen (RUG), redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Druk Opmaak	Koninklijke Van der Most www.up-score.nl

laat het onderzoek duidelijk zien dat, verder weg of heel dichtbij, antisemitisme voor de Joodse bevolking in Europa nog steeds een heel grote rol speelt.

Hanna van Solinge, NIDI, KNAW en Rijksuniversiteit Groningen,
e-mail: solinge@nidi.nl

Mate waarin antisemitisme als een erg groot maatschappelijk probleem wordt gezien en en mate van persoonlijke ervaring met antisemitisme

Bron: European Union Agency for Fundamental Rights (2018)

LITERATUUR:

- European Union Agency for Fundamental Rights (2018), *Experiences and perceptions of antisemitism - Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU*, Brussel.
- European Union Agency for Fundamental Rights (2013), *Discrimination and hate crime against Jews in EU Member States: experiences and perceptions of antisemitism*, Brussel.